

Dit document is opgesteld naar aanleiding van het deelprogramma Wederopbouw van de visie Erfgoed en Ruimte en is een nadere uitwerking van de kernkwaliteiten zoals die genoemd zijn in bijlage 3 van de Visie Erfgoed en Ruimte.

Emmen

Emmermeer, Angelslo en Emmerhout

Toonbeeld van de wederopbouw

Inhoud

Wederopbouw: tonen van een tijdperk *pagina 2*

Methodiek en leeswijzer *pagina 3*

De wederopbouwperiode *pagina 4*

Introductie Emmen *pagina 5*

Stedenbouwkundige analyse *pagina 7*

Bijzondere karakteristieken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout *pagina 23*

Kernkwaliteitenkaart *pagina 34*

Begrippenlijst *pagina 35*

Wederopbouw: tonen van een tijdperk

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2011 dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd en kunnen worden beschouwd als toonbeelden van de Wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (planmatige-opgezette uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota *Kiezen voor karakter*, de rijksvisie op erfgoed en ruimte die op 15 juni 2011 door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu namens het kabinet is aangeboden aan de Tweede en Eerste Kamer (TK 2010-2011, 32 156 nr. 29).

De selectie als wederopbouwgebied zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Daarnaast wil het Rijk stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de Wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en als cultureel erfgoed een rol van betekenis spelen in de ruimtelijke ordening.

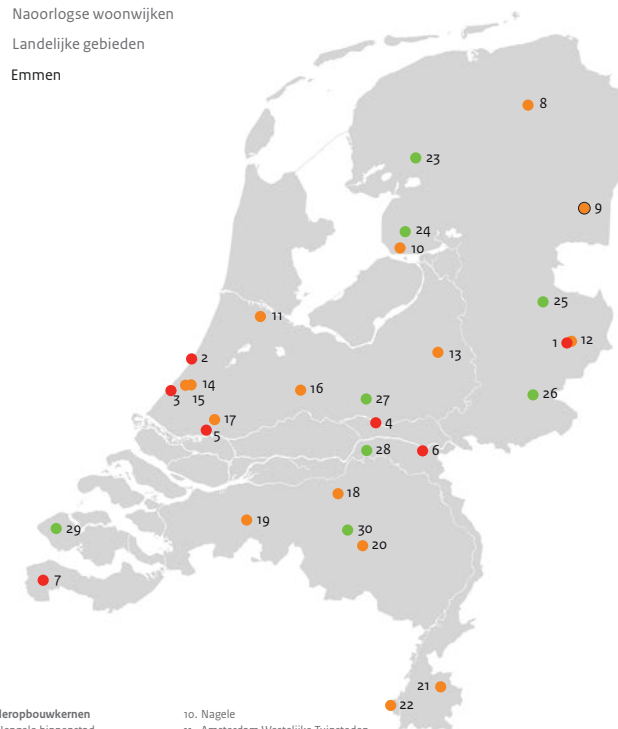
In lijn met de *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (TK 2009-2010, 32 156 nr. 13) wordt hier in juridische zin invulling aangegeven – niet door aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht – maar als uitvloeisel van de verplichting om cultuurhistorie onderdeel te laten zijn van de belangenafweging in het kader van de totstandkoming van bestemmingsplannen, zoals opgenomen in artikel 3.1.6 lid 5 onder a van het *Besluit ruimtelijke ordening*.

Nu zo'n zestig jaar na de realisatie bouw of aanleg, zijn deze wederopbouwgebieden als gevolg van maatschappelijke en sociaaleconomische veranderingen, object van (ingrijpende) vernieuwingsoperaties. De uitdaging hierbij is om ontwikkelingen en vernieuwing hand-in-hand te laten gaan met het behoud van het bijzondere karakter van deze gebieden.

Kennis, inzicht en begrip van de cultuurhistorische waarden van de wederopbouwgebieden en hun ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis zijn van belang bij het maken van weloverwogen keuzes in de planvormingsprocessen. Dit gebiedsdocument is bedoeld ter ondersteuning hiervan en brengt de bijzondere kernkwaliteiten van één van deze gebieden in beeld: de naoorlogse wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout.

30 wederopbouwgebieden

- Wederopbouwkeren
- Naoorlogse woonwijken
- Landelijke gebieden
- Emmen

Wederopbouwkeren
 01. Hengelo binnenstad
 02. Katwijk aan Zee Boulevardzone
 03. Den Haag Atlantikwallzone
 Kijkduin-Zorgvliet
 04. Rhenen binnenstad
 05. Rotterdam oostelijke binnenstad
 06. Nijmegen binnenstad
 07. Oostburg

Naoorlogse woonwijken
 08. Groningen De Wijert-Noord
 09. Emmen Emmermeer, Angelslo en Emmerhout

10. Nagele
 11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden
 12. Hengelo Klein Driene I en II
 13. Apeldoorn Kerschoten
 14. Den Haag Mariahoeve
 15. Leidschendam-Voorburg
 De Heuvel Prinsenhof
 16. Utrecht De Halve Maan
 17. Rotterdam Ommoord
 18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar
 19. Breda De Heuvel
 20. Eindhoven 't Hooft
 21. Heerlen Vrieheide
 22. Maastricht De Pottenberg

Landelijke gebieden
 23. Skarsterlân Haskerveenpolder
 24. Noordoostpolder
 25. Vriezenveen
 26. Berkelland Beltrum I
 27. De Groep en omgeving
 28. Maas en Waal-West
 29. Veere Walcheren
 30. Boxtel en Best De Scheeken

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Methodiek en leeswijzer

De methodiek is er op gericht de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode te analyseren en herkenbaar in beeld te brengen. Als basis voor de ruimtelijke analyse zijn bestaande studies gebruikt, waar nodig aangevuld met een veldbezoek om de bureaustudie te toetsen. In het colofon van dit document is opgenomen welke studies en rapporten als basis gebruikt zijn voor dit gebiedsdocument. De inhoudelijke focus van de gebiedsdocumenten ligt op de Wederopbouwperiode en de actuele situatie van het gebied. Om de context van de ontwikkelingen te begrijpen, zijn waar nodig relevante ontwikkelingen uit andere tijdspannen meegenomen in de analyse.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de wederopbouwperiode in het algemeen en de specifieke ontwikkelingen met betrekking tot de naoorlogse woonwijken (planmatig opgezette uitbreidingswijken) in het bijzonder. In de erna volgende hoofdstukken wordt ingezoomd op het onderhavige gebied en wordt door middel van een gebiedsanalyse geïdentificeerd wat de specifieke kernkwaliteiten zijn die dit gebied tot een wederopbouwgebied van nationaal belang maken.

Bron: Gemeentearchief Emmen.

De wederopbouwperiode

Nederland maakte tussen 1945 en 1965 een ongekennde transformatie door. In ruimtelijk, economisch en in sociaal-maatschappelijk opzicht veranderde ons land ingrijpend. Na de Tweede Wereldoorlog was veel landelijk gebied, gebouwde omgeving en infrastructuur zwaar beschadigd geraakt, stonden onder water of lagen compleet in puin. Het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw begon al in de oorlog. Steden en dorpen herrezen uit het puin dankzij krachtige samenwerking en een sterke centrale sturing. In deze periode zijn veel innovatieve en ongekennde ontwerpen gerealiseerd, zowel bij stedelijk herstel en uitbreiding als bij de herinrichting van het landelijk gebied en de aanleg van nieuw land.

Wijkgedachte

Na de oorlog was er grote woningnood in Nederland en de sociaaleconomische omstandigheden waren dramatisch. Steden werden gezien als te massaal en daardoor bedreigend voor een goede samenleving vanwege de slechte woon- en leefomstandigheden en het gebrek aan sociale cohesie binnen de wijken en alle mogelijke negatieve consequenties die daarmee konden samenhangen. Al voor de oorlog waren stedelijke gebieden verpauperd of in slechte staat en boden ze onvoldoende ruimte aan de bevolkingsgroei.

De 'wijkgedachte', die in de jaren twintig al in Nederland bekend was als ordenend concept, werd na de oorlog nader uitgewerkt door de studiegroep Bos in het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). Vanuit sociologisch oogpunt ging deze wijkbenadering uit van een maximale grootte van de wijk en het gezin kwam centraal te staan als hoeksteen van de samenleving. Wonen, werken, verkeer en recreatie werden nauwkeurig geordend en veelal van elkaar gescheiden. Elke wijk werd opgebouwd uit buurten, wooneenheden met eigen voorzieningen. In de buurten waren winkels voor de dagelijkse behoeften binnen bereik. Op wijkniveau waren er

ook andere voorzieningen zoals scholen, kappers, banken, een bibliotheek, kledingwinkels en kerken aanwezig. Deze opbouw moest het gemeenschapsgevoel stimuleren en de chaotische groei van steden tegengaan. Het katholieke zuiden van Nederland kende een variant op dit type indeling en opbouw. Hier werden deze wijken 'parochiewijken' genoemd, waarbij de kerk letterlijk en figuurlijk centraal stond. De wijkgedachte is een belangrijk uitgangspunt geweest voor de ontwikkeling van de stedenbouw in de naoorlogse periode.

Licht, lucht en ruimte

De wederopbouw was ook een periode van optimisme en modernisering. Nieuwe materialen, productiemethoden en verkavelingspatronen deden hun intrede, evenals de nieuwe wijkinrichting met veel groen. Het motto van de naoorlogse stadsuitbreidingen werd: 'licht, lucht en ruimte'. Dit vertaalde zich niet alleen naar de bebouwing, maar vooral ook naar de stedenbouwkundige compositie van de ruimte, waarin de groenstructuur en de openbare ruimte een belangrijk aandeel hadden. De grens tussen particuliere, gemeenschappelijke en openbare ruimte is daarbij minder evident dan bij het gesloten bouwblok. Kenmerkend is de herhaling van verkavelingsvormen tot stedenbouwkundige eenheden. De woningtypologie verschilt ook van de vooroorlogse uitbreidingen. Rijtjeswoningen en gestapelde meergezinswoningen in open bebouwing overheersen, vaak in seriematige bouw.

Wijkgedachte.

Bron: Katholiek Bouwblad 1947.

Introductie Emmen

Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw togen busladingen nieuwsgierige bezoekers naar Emmen, de Drentse stad in wording op de grens van de zandige Hondsrug en de Veenkoloniën. Uit binnen- en buitenland kwamen experts, architectuurliefhebbers en woningzoekenden naar de splinternieuwe woonwijken die rondom het esdorp verrezen. De uitbreidingswijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout – tussen 1948 en 1974 gepland, ontworpen en gebouwd voor de vele fabrieksarbeiders die naar de nieuwe industriestad kwamen – gaven op grootschalige, maar consistente wijze uiting aan het toen geldende ideaalbeeld van de moderne woonwijk. Nog vrijwel nergens waren de modernistische principes achter de wijkgedachte zo consequent toegepast. De grootste attractie waren de woonerven, waar de auto te gast was en spelen, ontmoeten en wandelen centraal stonden. De drie wijken zijn na elkaar ontworpen en tonen de zoektocht van de Emmense plannenmakers naar de meest ideale stedenbouwkundige vorm. Architect Wieger Bruin schreef na zijn bezoek in 1956 in het tijdschrift Forum: “Het is weldadig een plaats tegen te komen waar op sociale grondslag zo wordt aangepakt, waar met elan, met lef gebouwd wordt – waar vaak in de roos wordt geschoten en weinig architectonische brokken gemaakt worden. Gaat dat zien! Gaat dat alles zien en publiceer het.”

Situering en definiëring

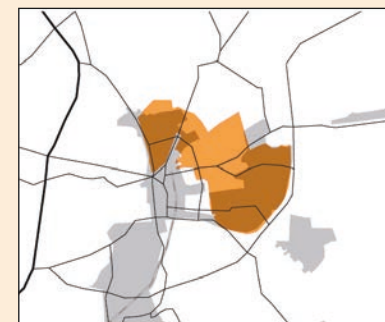
De wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout liggen rondom het bosgebied van de Emmerdennen. Emmermeer – vernoemd naar een meertje dat tot eind negentiende eeuw op dezelfde plek lag – ligt ten noorden van de binnenstad en grenst in het westen aan de Emmer Esch en in het noorden aan het Valtherbosch. De tweede wijk Angelslo dankt haar naam aan een voormalige agrarische nederzetting en ligt tussen het centrum en de Rondweg in het oosten. Ten noorden van deze wijk en aan de oostkant van de Emmerdennen ligt de derde wijk: Emmerhout. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed selecteerde deze wijken samen als één van de wederopbouwgebieden van nationaal belang. De belangrijkste ruimtelijk onderscheidende kernkwaliteiten zijn:

1. Compositie van drie wijken rondom bos in voormalig veengebied;
2. Hiërarchisch stratenpatroon met centraal gelegen voorzieningstroken;
3. Experimentele woningbouw en ruime groenvoorziening.

Deze kernkwaliteiten worden in dit document nader toegelicht.

Kerngegevens

Kaart

Algemene gegevens

- Wijken: Emmermeer, Angelslo en Emmerhout
- Ontwerp: Z. Naber, N. de Boer, A. de Jong, J. den Boer
- Oppervlakte wijken: 849 ha
- Bevolkingsdichtheid: 2.559 inw/km²

Emmermeer

- Planvorming: 1948 - 1957
- Uitvoering: 1948 - 1957
- Aantal woningen bij oplevering: 3.095
- Woningdichtheid: 18 w/ha

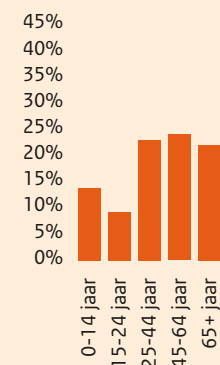
Angelslo

- Planvorming: 1956 - 1962
- Uitvoering: 1960 - 1969
- Aantal woningen bij oplevering: 3.670
- Woningdichtheid: 19 w/ha

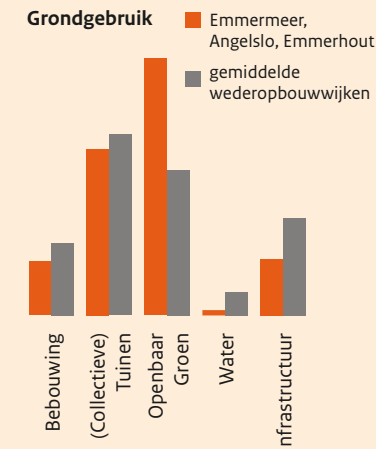
Emmerhout

- Planvorming: 1961 - 1966
- Uitvoering: 1966 - 1974
- Aantal woningen bij oplevering: 3.500
- Woningdichtheid: 22 w/ha

Bevolkingsopbouw

Grondgebruik

Statistische gegevens: Atlas voor Gemeenten.

- De drie wijken liggen aan weerszijden van de Emmerdennen. Emmerhout en Angelslo worden ontsloten door oost-westgeoriënteerde hoofdwegen.
- Aan de westkant is de Emmer Esch gevrijwaard van bebouwing.

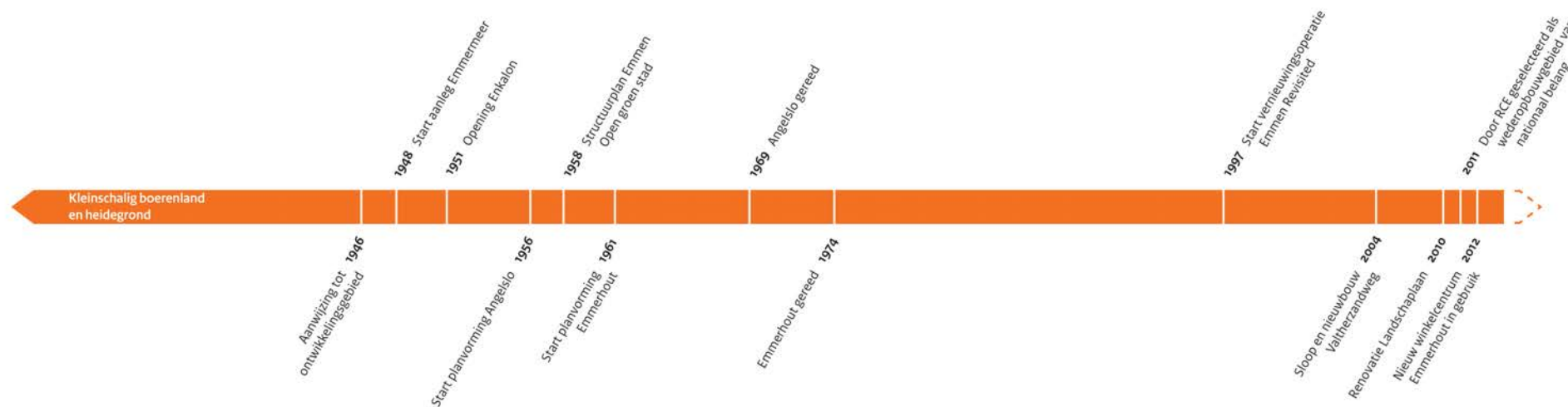
Stedenbouwkundige analyse

Planontwikkeling en uitgangspunten voor het ontwerp

Door de teloorgang van de turfwinning in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw, mede door de opkomst van steenkool als populaire brandstof, kampte Emmen met een hoge werkloosheid en een structureel gebrek aan voorzieningen. De Emmenaren woonden in krotten en keten – het was, zoals ze dat in die tijd noemden, achtergesteld gebied, ver weg van alles en zonder enige aantrekkingskracht. Dat veranderde toen de regering het zuidoosten van Drenthe in 1946 aanwees als Ontwikkelingsgebied voor het Industrialisatiebeleid en er gelden uit de Marshallhulp beschikbaar kwamen. Steunmaatregelen werden opgetuigd. Zo kregen bedrijven die zich in en rond Emmen vestigden 25 procent van hun investeringskosten terug. Daarnaast werden wegen en spoorlijnen aangelegd. Door dit stimuleringsbeleid wist het Emmense gemeentebestuur textielbedrijven als Danlon en de Algemene Kunstzijde Unie [AKU] aan te trekken, die een

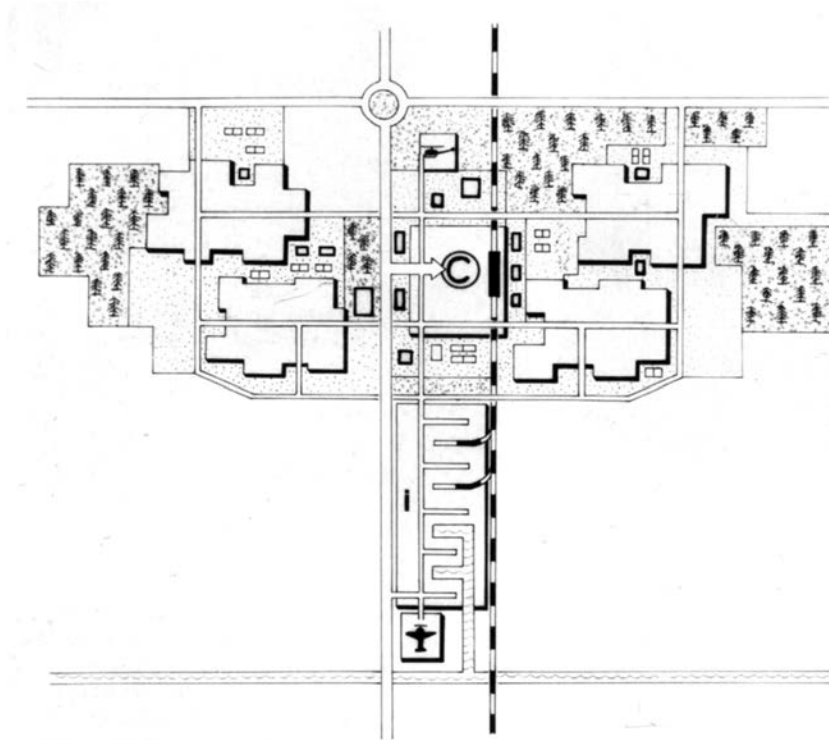
enorme impuls gaven aan de werkgelegenheid. In 1951 opende de AKU de eerste zogenoemde Enkalonfabriek. Voor de arbeiders die in dit soort fabrieken kwamen te werken en uit de wijde omgeving afkomstig waren, moest een grote hoeveelheid woningen worden gebouwd. In mum van tijd groeide Emmen uit van plattelandsdorp tot heuse industriekern. Niet voor niets sprak men in die jaren van het ‘wonder van Emmen’. De grootschalige uitbreiding van Emmen tussen 1948 en 1974 [in drie decennia werden bijna 10.000 woningen gebouwd] voltrok zich grotendeels volgens het concept van de ‘open groene stad’. Deze term werd vooral gebezigd door stedenbouwkundige Niek de Boer die vanaf 1955 samen met André Jong de scepter zwaaide bij de gemeentelijke stedenbouwkundige dienst. Hij voorzag de enorme omslag die de nieuwe fabrieksarbeiders moesten doormaken na hun verhuizing naar de jonge stad. Velen waren boer geweest of hadden als

veenarbeider op het land gewerkt. De stap van dorp of boerderij naar woonwijk of etagewoning moest volgens De Boer zo klein mogelijk zijn. Daarom kwam hij met de ‘open groene stad’: het idee van de wijkgedachte – zelffunctionerende woonbuurten waar alle noodzakelijke voorzieningen voorhanden zijn – gecombineerd met een vergaande integratie van de landelijke omgeving.

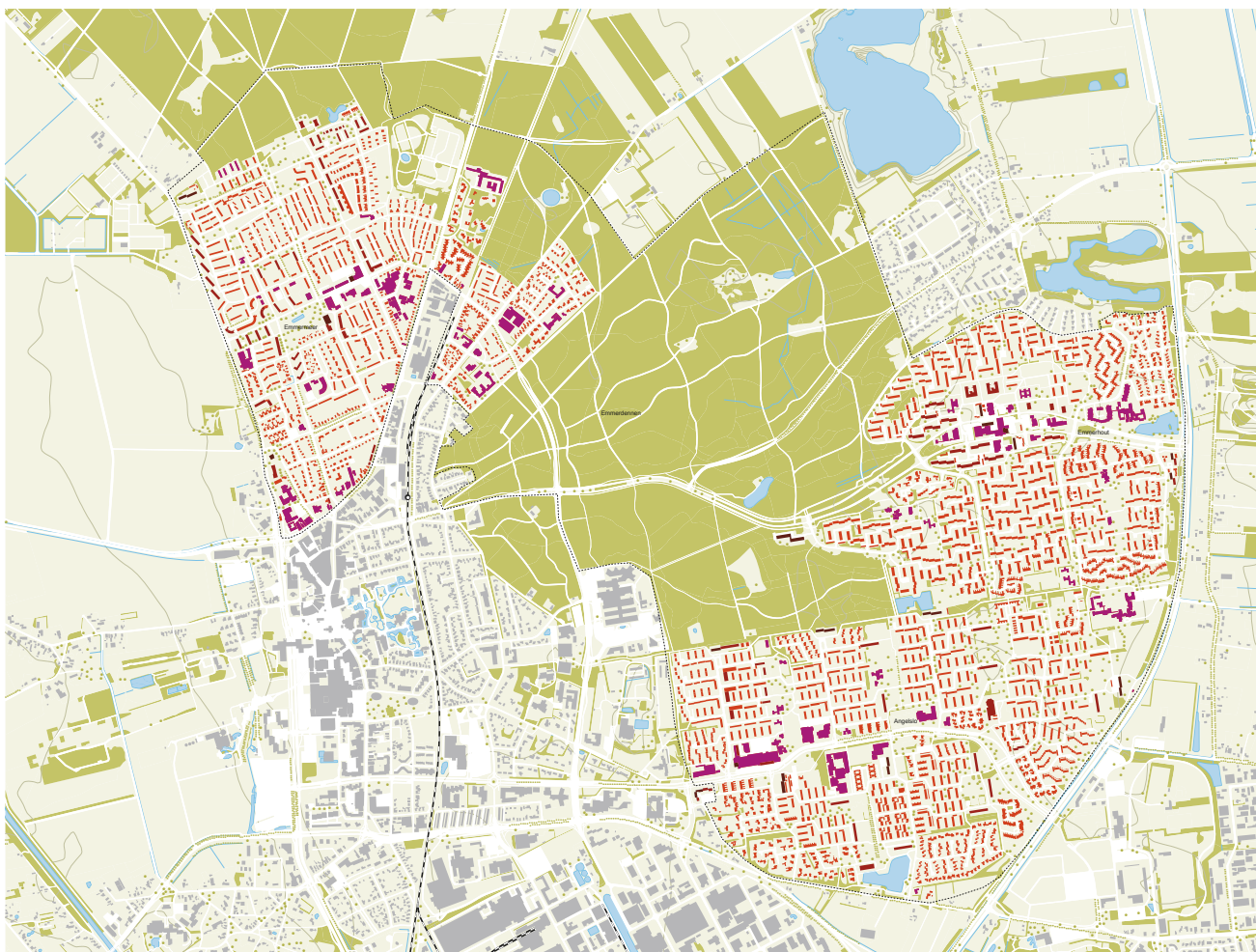

De Boer en De Jong zetten in op vrij liggende wijken waar landschappelijke kenmerken zoals bos, hoogteverschillen, zandwegen, hunebedden, grafheuvels en houtwallen een vanzelfsprekende plek in de openbare ruimte kregen. Hierdoor heeft de stempelbouw een veel minder rigide karakter dan in vergelijkbare wijken in de Randstad.

De plannenmakers van de gemeente en de provincie hadden oog voor de waardevolle landschappen rond Emmen. In het structuurplan van 1958 werd vastgelegd dat het essengebiet in het westen en het bos van de Emmerdennen gevrijwaard moesten blijven van bebouwing. De voormalige veengronden ten oosten van Emmen bleken het meest geschikt voor de aanleg van Angelslo en Emmerhout. In een terugblik op zijn werk stelde Niek de Boer in 1994: *“Er moest een stad komen voor veenarbeiders die gewend waren te wonen in de wijde vlakte. Die mensen werden opeens gemanicuurd voor hun werk met kwetsbare nylon stoffen, die kon je niet in een compacte stad neerzetten. [...] Ideaal leek dus een dorpsgewijze gebouwde stad. Ook moest de toekomstige stad aantrekkelijk worden voor het middenkader van de fabriek, ambtenaren van de gemeente en leraren van de scholen. Zij stelden prijs op een dorpsachtig woonmilieu met de voorzieningen van een stad.”*

Schematische tekening door Niek de Boer van het stedenbouwkundige concept 'open groene stad'.

De wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout in 2010. Kaart: MUST.

Niek A. de Boer

Niek A. de Boer werd geboren in Deventer op 29 december 1924 en studeerde in 1955 af als architect aan de Technische Hogeschool in Delft. Hij werd in 1955 stedenbouwkundige bij de gemeente Emmen en later directeur van de Provinciale Planologische Dienst van de provincie Zuid-Holland. Hierna werd hij hoogleraar stedenbouwkundig ontwerpen aan de Technische Universiteit Delft. In Emmen introduceerde Niek de Boer het begrip woonerf. Hij was een fervent tegenstander van het groeikernenbeleid – het liet de grote steden leeglopen. In zijn publicatie *De Randstad* bestaat niet beargumenteerde hij dat de ontwikkeling van bestaande steden voorrang moest krijgen ten opzichte van de Randstad. Niek de Boer overleed op 19 januari 2016.

Bron: Wikipedia

André M. de Jong, geboren in Oss in 1926, was vanaf de jaren vijftig werkzaam bij de afdeling Stedenbouw van de gemeente Emmen. Hij werkte mee aan de woonwijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout en ontwierp de wijken Bargeres en De Rietlanden. De Jong stond bekend als de 'binnenhuisarchitect van de stedenbouw', omdat hij veel aandacht besteedde aan de aankleding van de openbare ruimte. André de Jong overleed in 2000.

Bron: Geheugen van Drenthe

Stedenbouwkundige opzet Emmermeer

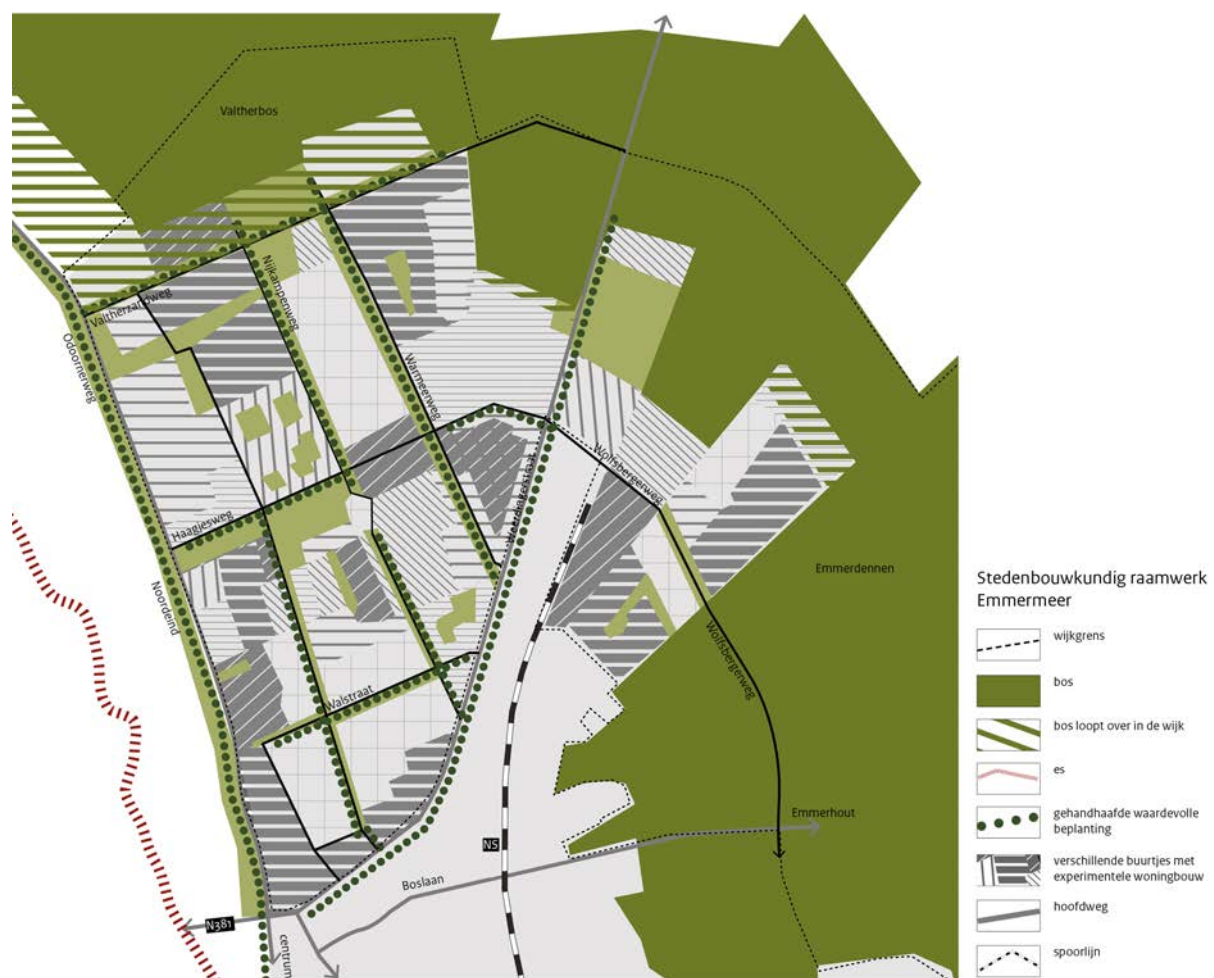
De eerste uitbreidingswijk Emmermeer heeft het karakter van een proeftuin, vanwege de variëteit aan verkavelingspatronen, woningtypologieën, architectuurstijlen en bouwtechnieken. Het zuidelijke deel heeft nog de vooroorlogse opzet van een tuindorp met traditionele woningen en veel [privaat] groen voor gazons, moestuinen en het houden van dieren. Richtig het noorden wordt de ommezwaai van plattelandsdorp naar industriestad zichtbaar. In dit deel doen rijwoningen en etagebouw hun intrede en werd voor het eerst gewerkt met systeembouw – zoals de door het Rijk gesubsidieerde Bruynzeel- en Aireywoningen.

Door het experimentele karakter en het feit dat aan Emmermeer geen blauwdrukplan ten grondslag lag – de wijk is ad hoc en per bouwveld ontwikkeld –, is de stedenbouwkundige structuur lang niet zo doordacht als in de andere twee wijken. Er was een door de gemeente opgesteld 'raamplan'. Dit flexibele en orthogonale casco van bouwvelden, waarmee ingespeeld kon worden op onvoorziene omstandigheden, werd door de provincie en het Rijk afgekeurd. Eind jaren vijftig – toen de wijk bijna voltooid was – kwam de kritiek, met name van de provincie: een centraal gelegen winkelcentrum ontbrak, scholen en kerken stonden op onlogische plekken en de wegenstructuur met haakse kruisingen was onveilig, zaken die juist in de wijkgedachte van groot belang waren.

Desondanks is het woonklimaat in Emmermeer altijd hoog gewaardeerd geweest. Enerzijds door het ruime en groene karakter – de dichtheid is opvallend laag, de kavels zijn groot en het omliggende cultuurlandschap van bos en es is zeker aan de randen voelbaar. Anderzijds hebben de vele experimenten geleid tot een grote variatie in buurtjes en woningtypen, waardoor Emmermeer minder star oogt dan vergelijkbare wijken uit die periode.

Het stedenbouwkundige raamwerk van wegen is gebaseerd op het veldenpatroon van de oude heideontginning.

- Binnen het orthogonale raamwerk is op de verschillende bouwvelden geëxperimenteerd met verkavelingen en woningbouwtypen.
- Waardevolle beplanting langs de oude wegen is zoveel mogelijk gehandhaafd.

Typisch zijn de hoven aan De Nijkampen waar architect Arno Nicolai in een open verkaveling eengezinswoningen, bejaardenwoningen en flats combineerde. Een ander kenmerkend bouwplan is de introductie van het woonpad – in plaats van de traditionele straat – door Niek de Boer aan de Valtherzandweg. Dit concept paste De Boer op grote schaal toe in de tweede wijk Angelslo.

De inmiddels gesloopte Airey-woningen bestonden uit een stalen constructie met betonplaten. Bron: Gemeentearchief Emmen.

Van zuid naar noord wordt de ommezwaai van plattelandsdorp naar industriestad zichtbaar: het zuidelijk deel heeft de opzet van een tuindorp met traditionele woningen en veel (privaat) groen, in het noordelijk deel doen rijwoningen en etagebouw hun intrede en werd voor het eerst gewerkt met systeembouw.

Stedenbouwkundige opzet Angelslo

In de wijk Angelslo – ontworpen als totaalconcept – werkte stedenbouwkundige Niek de Boer het idee van de woonstraat en het woonpad verder uit. Het ging De Boer vooral om het woonplezier – de overheersende aanwezigheid van de auto nabij de woningen moest daarom worden beteugeld.

Hiërarchisch wegenpatroon

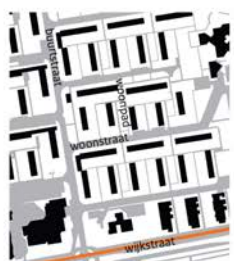
In de hiërarchische opzet van Angelslo vormen de oost-westgerichte woonstraten de kleinste eenheid. Ze zijn via noord-zuidgerichte buurtstraten – de wijk bestaat uit zes buurtjes – verbonden met de Statenweg, de hoofdontsluitingsroute die in westelijke richting naar het centrum van Emmen leidt en in oostelijke richting naar de Rondweg. De drie wegtypen hebben elk hun eigen compositie en voorzieningen en zorgen dat de verschillende niveaus [wijk, buurt, straat] naadloos in elkaar overlopen. De Statenweg heeft een breed profiel met een ruime middenberm. Aan weerszijden liggen belangrijke wijkvoorzieningen, zoals het winkelcentrum – een voor die tijd afwijkend, naar binnen gekeerd complex –, middelbare scholen, kerken, zorgcentra en garages. Langs de Statenweg komt hoogbouw voor, waardoor de hoofdweg de allure van een centrumgebied heeft. Vermeldenswaardig is het provinciaal monument De Voorhof, een kerk die, gelegen in het groen en ter hoogte van de speciaal ontworpen knik in de Statenweg, als landmark fungeert. De buurtstraten hebben een ruim profiel met aan beide zijden rijwoningen en lopen in het noordelijke deel van de wijk dood bij woonblokken van zes tot acht lagen. De toegangen tot de woonstraten worden gemarkeerd door groene pleintjes of kleine buurtvoorzieningen, zoals een bushalte of een transformatorhuisje. Zie ook de straatprofielen op pagina 17.

*Angelslo vanuit de lucht.
Foto: Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed, Siebe Swart.*

De zes buurtjes van Angelse. Langs de Statenweg liggen de voorzieningen, aan de westkant het winkelcentrum.

Hiërarchie in wegen

Wijk- en buurtgroen

Bebouwing

- De consistente en hiërarchische opzet van Angelslo in woonpad, woonstraat, buurtstraat en wijkontsluitingsweg.
- De woonstraten lopen dood – slechts één woonstraat verbindt twee buurtjes.
- Tussen de buurten liggen ruime groenzones met onder andere basisscholen.
- De verkaveling is als volgt: aan de zuidzijde staan rijwoningen, met haaks daarop een reeks van vergelijkbare woonblokken.
- De getoonde buurtjes liggen rondom de Landschapslaan, Dingspellaan en Kerspellaan.

Detailuitwerking Angelslo

- uitsnede detailuitwerking
- park/groenzone
- groen langs woonpaden (brinkjes)
- buurtree groen
- wijkstraat
- buurtstraat/woonstraat
- woonpad
- fiets- en wandelpaden
- bebouwing
- hoogbouw

Verkaveling

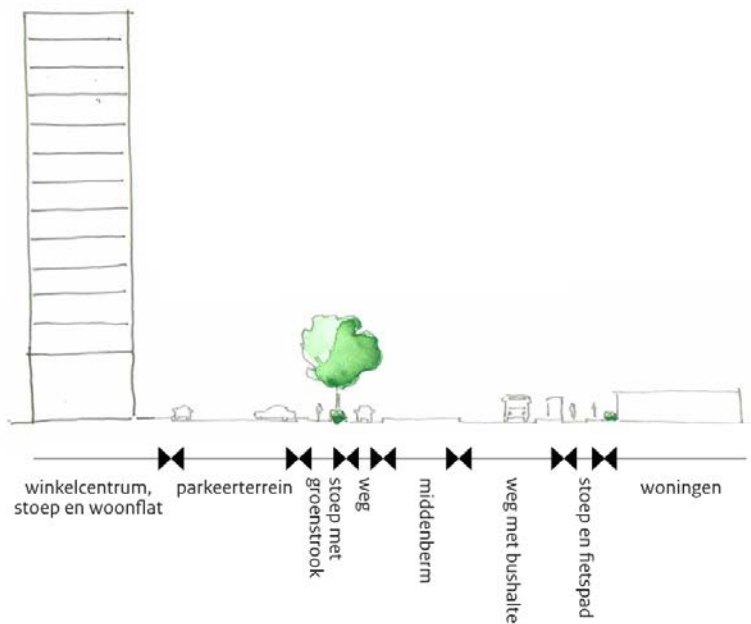
Rondom de woonstraten geldt in de meeste gevallen de volgende verkaveling: aan de zuidzijde staan rijwoningen, met haaks daarop een reeks van vergelijkbare woonblokken. Deze noord-zuidgerichte blokken zijn door woonpaden met de woonstraten verbonden. De paden gaan vaak gepaard met smalle grasstroken – ook wel brinkjes of hofjes genoemd, met daarop soms een boom. Op sommige plekken zijn de paden gemarkeerd door een boom of een gemeenschappelijke waslijn. Na hevige discussies met onder andere de gemeenteraad kreeg De Boer het voor elkaar dat vrijwel alle woonstraten doodlopend zouden zijn. Het door anderen gewenste en omwille van calamiteiten en werkzaamheden verbinden van woonstraatjes, zou volgens de stedenbouwkundige ten koste gaan van 'rustige groene plekjes voor kinderspel en andere recreatie'. In elke buurt loopt één woonstraat door naar de naastgelegen buurt. Tussen de buurtjes liggen de kenmerkende brede groenzones, met grasvelden, boomgroepen, waterpartijen en hoogteverschillen. Hier zijn de meeste basisscholen gesitueerd – waaronder enkele befaamde schoolontwerpen van de Emmense architect Cees Groen – en het fijnmazige netwerk van voet- en fietspaden, waardoor scholen en andere voorzieningen ook zonder auto bereikbaar zijn.

Bebouwing

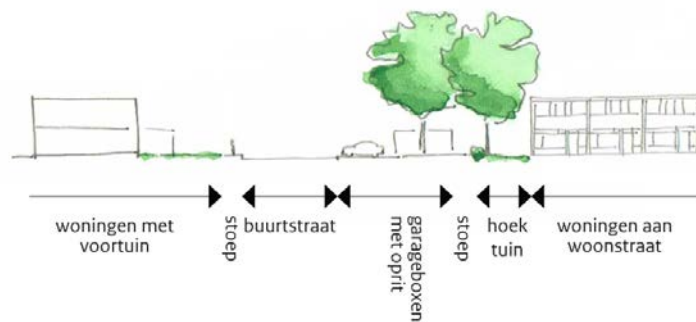
De woningbouw in Angelslo – een kwart bestaat uit etagewoningen, zoals de karakteristieke flats aan de Holtlaan – is over het algemeen sober. Architectonische bijzonderheden werden achterwege gelaten en de architecten Nicolai, Dijkstra, Strikwerda en Sterenberg – allemaal lid van de zogenoemde Architectenwerkgroep – richtten zich vooral op het ontwerp van efficiënte plattegronden. Niek de Boer schreef – geheel in de lijn met het moderne gedachtegoed – het platte dak voor: alleen zo kon de groene eenheid van de wijk worden versterkt. Om te voorkomen dat de platte rijwoningen tot een eentonig beeld zouden leiden, zijn per buurt varianten van het leidende verkavelingspatroon toegepast en is in de inrichting van de buitenruimte gevarieerd met beplanting, bestrating en meubilair. Uiteindelijk voldeed Angelslo volgens vriend en vijand aan de uitgangspunten van de wijkgedachte: een afgerond geheel, met eigen winkels voor dagelijkse behoeften, maar ook scholen, kerken en zorgvoorzieningen. Stedenbouwkundige en criticus Reinder Blijstra beoordeelde Angelslo in de jaren zestig als 'een vervolmaking van de tuinvijk, een Nederlandse bijdrage die er mag zijn'.

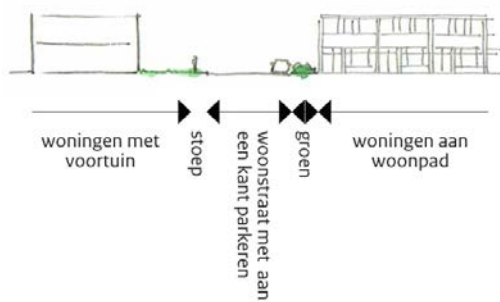
Woonpad met 'brinkje'. Foto: Nadine van den Berg.

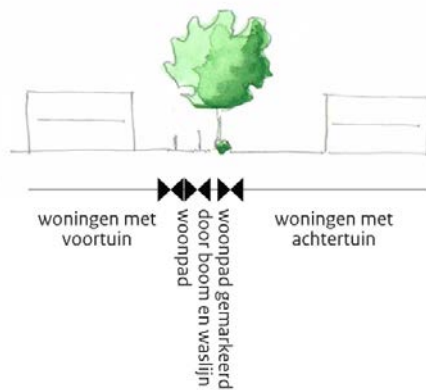
Wijkontsluitingsweg Angelslo, Statenweg

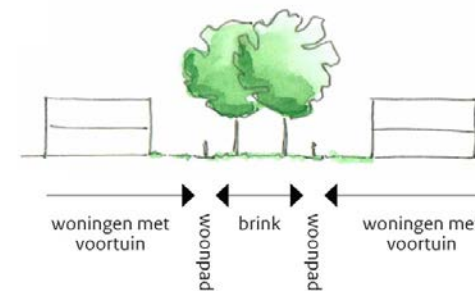
Buurtstraat Angelslo, Dingspellaan

Woonstraat Angelslo, Tammingecamp

Woonpad Angelslo, Bunningehof

Woonpad Angelslo, Tammingecamp

Stedenbouwkundige opzet Emmerhout

Het vele groen in Angelslo had ook een keerzijde. Door de ruime opzet van de groengebieden bleken afstanden tot het wijkcentrum met name voor voetgangers te groot. Daarnaast concurreerden de weldadige groene ruimtes met de woonstraten en woonpaden – er waren gewoonweg teveel plekken voor ontmoeting en verblijf. Waar moest de gewenste gemeenschapsvorming plaatsvinden? Bij de woning, vond Niek de Boer en daarom voerde hij in het stedenbouwkundig plan voor de derde uitbreidingswijk Emmerhout twee wijzigingen door. Ten eerste: geen brede groenzones tussen de buurten, maar smalle stroken voor het kruip-door-sluip-door-netwerk van voet- en fietspaden. Ten tweede: de woonstraten zoals toegepast in Angelslo werden getransformeerd tot de allereerste woonerven ter wereld. Het achterliggende idee was hetzelfde, maar de uitwerking radicaler: auto's moesten volledig worden geweerd uit de woonomgeving – alleen zo kon, aldus de plantoelichting, 'een ontmoetingsruimte geschapen worden voor allerlei ongedwongen contacten'. In Emmerhout dienden auto's dan ook bij de ingang van het woonerf geparkeerd te worden, in garageboxen of parkeerhavens.

Hiërarchisch wegenpatroon

Het labyrintisch patroon van woonerven is net als in Angelslo via een hiërarchisch verkeerssysteem ontsloten. Buurtstraten, gelegen tussen aarden wallen en zonder trottoirs en fietspaden – fietsers en voetgangers komen hier niet, zo was de gedachte –, verbinden de buurtjes met de Houtweg, de hoofdontsluitingsweg die in oost-westelijke richting door Emmerhout loopt. Aan de zuidkant ontsluiten vier buurtstraten de woonerven, aan de noordkant loopt één buurtstraat aan de buitenzijde als een ringweg om de woonerven heen.

Aan weerszijden van de wijkontsluitingsweg Houtweg staan woonblokken van drie tot vier lagen, afgewisseld met scholen en andere wijkvoorzieningen. De weg is vormgegeven als een urban parkway, waarvan de twee rijbanen in het midden – dus in het hart van de wijk – van elkaar gescheiden zijn door een tachtig meter brede middenberm. Daarin lag het verdiepte winkelcentrum, een plein dat alleen toegankelijk was voor voetgangers en via onderdoorgangen verbonden was met het fiets- en voetpadennetwerk. Het winkelcentrum is inmiddels grotendeels vernieuwd, maar het oorspronkelijke flatgebouw van twintig verdiepingen is nog steeds een markant oriëntatiepunt.

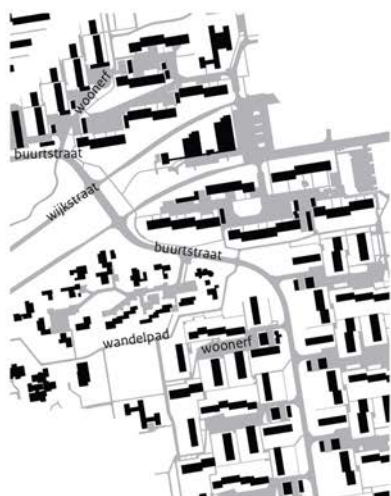
Door de ontsluiting via de ringweg in het noordelijke deel werd het centrumgebied gezien als een 'wijkbrink', een geleidelijke overgang tussen de woonerven en het winkelcentrum. Dit groengebied is in de jaren zeventig – tot ontsteltenis van Niek de Boer – bebouwd met etagewoningen in een oost-westgericht verkavelingspatroon. Het groen ligt er sinds die tijd onbestemd bij: het is geen onderdeel van het totale groensysteem, maar vooral bedoeld als toegangs- en parkeergebied.

- Stedenbouwkundige structuur van Emmerhout:
- Met in het centrum het onlangs vernieuwde wijk- en winkelcentrum
 - In het zuidelijke deel verbinden vier buurtstraten de woonerven met de Houtweg
 - In het noordelijke deel ontsluit een ringweg de woonerven die rondom het centrum gebied de 'brink' liggen, waar de in de jaren zeventig geplaatste oost-westgerichte bouwblokken inmiddels zijn gesloopt.

Hoofdstructuur Emmerhout

- wijkgrens
- buurten
- wijkcentrum
- Emmerdennen
- groenzone
- winkel
- kerk
- school en overige voorzieningen
- detailuitwerking
- wijkontsluitingsweg
- buurtstraat
- woonerf
- fiets- en wandelpad

Hierarchie in wegen en patroon van woonerven

Wijk- en buurtgroen

Het labyrintische patroon van woonerven:

- Een buurtstraat – zonder trottoirs, zonder fietspaden – verbindt de woongebieden met de wijkontsluitingsweg.
- Een fijnmazig netwerk van fiets- en wandelpaden slingert tussen de buurtjes door.
- De groenstructuur van Emmerhout bestaat uit stroken voor het kruip-door-sluip-door-netwerk van voet- en fietspaden.

Detailuitwerking Emmerhout

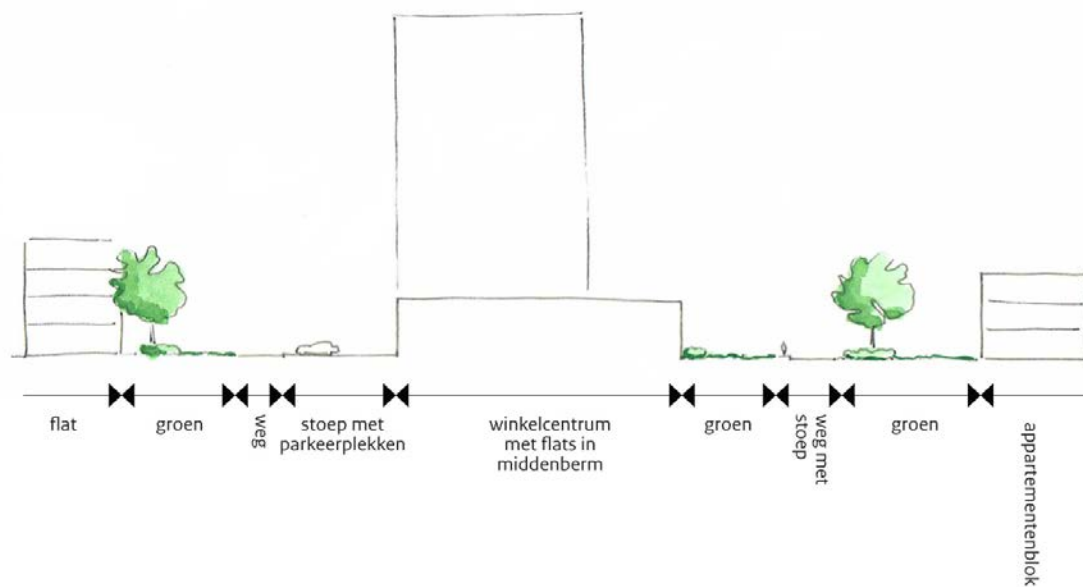
	uitsnede detailuitwerking
	bos/park/groenzone
	brede groenstroken langs buurtstraten
	verbindend groen tussen woonerven
	bebouwing
	wijkstraat
	buurtstraat
	woonerf
	fiets- en wandelpaden

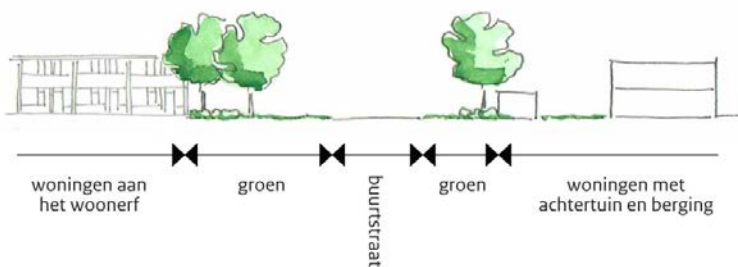
Bebouwing

Ook voor Emmerhout werd in eerste instantie het platte dak voorgeschreven – net als in Angelslo wilde De Boer de groene eenheid van de wijk bewaken. Bovendien onderschreven diverse architecten en aannemers de financiële en bouwtechnische voordelen van het platte dak. Maar deze argumenten konden niet op tegen de wens van de gemeenteraad, bewoners, bouwcorporaties en beleggers om de oervorm van het Hollandse huis opnieuw te introduceren. Het zuidelijke deel van Emmerhout is in zijn geheel uitgevoerd met platte daken, in het noorden hebben alle woningen een kap. Daardoor verschillen beide delen in sfeer: de zuidelijke buurtjes ogen gedateerd; de noordelijke vriendelijk en aangenaam.

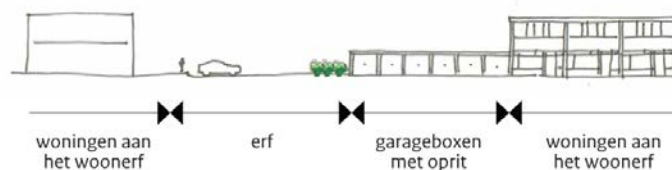
Profielen van drie straattypen: wijkontsluitingsweg, buurtstraat, woonerf.

Wijkontsluitingsweg Emmerhout, Houtweg

Buurtstraat Emmerhout, Laan van de Marel

Woonerf Emmerhout, Laan van de Marel

Uitbreidingen en aanpassingen

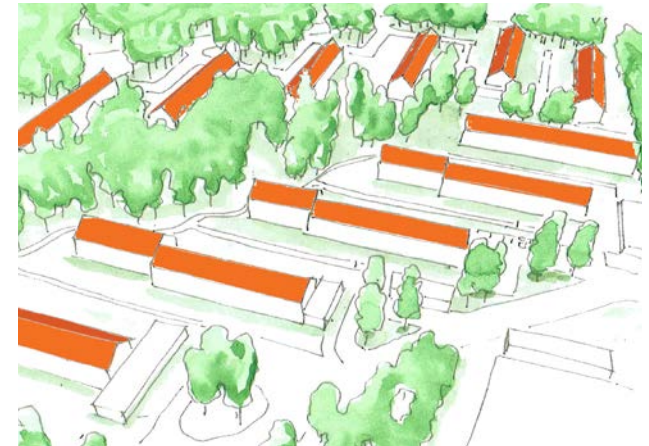
In de jaren negentig ontstond de noodzaak tot vernieuwing. Omdat Emmen kampte met een sociaal-economische teruggang trokken veel bewoners [vaak gezinnen] weg. In de plaats kwamen mensen die aan de onderkant van de woningmarkt staan: ouderen, lager opgeleiden en immigranten. De eenzijdige woningvoorraad [vooral in Angelslo en Emmerhout], de ver doorgevoerde scheiding van functies, de aard van de voorzieningen – het sloot niet meer aan bij de wensen, de behoeften en het gedrag van de nieuwe bewoners. De negatieve gevolgen voor de woonkwaliteit werden gaandeweg zichtbaar: leegstaande woningen en winkels, verwaarloosde tuinen, een sleetse openbare ruimte, de sloop van kerken en scholen.

Onder de vlag van het project Emmen Revisited werd in 1997 een grootse vernieuwingsoperatie op touw gezet. De hoofdboodschap: zie de bijzondere stedenbouwkundige structuren als kans en benut de karakteristieken voor het opfrissen van de woningvoorraad, het herinrichten van de openbare ruimte en het opvijzelen van het voorzieningenniveau.

De vernieuwing is op verschillende plekken al zichtbaar. Vooral in de noordoosthoek van Emmermeer zijn buurtjes gesloopt en vervangen door nieuwbouw – waaronder het woonbuurtje van Niek de Boer aan de Valtherzandweg. Wat opvalt is dat in alle gevallen de oorspronkelijke stedenbouwkundige structuren en principes gehandhaafd zijn. Dit geldt ook voor de vernieuwing van twee buurtjes aan de Landschaplaan in Angelslo. Aan de buurtstraat zijn in lijn met de oorspronkelijke verkaveling appartementencomplexen geplaatst. De meeste woningen zijn gerenoveerd en voorzien van een nieuwe gevels.

In Emmerhout is het in zichzelf gekeerde winkelcentrum grondig vernieuwd. Het winkelplein ligt niet meer verdiept en de scheiding van verkeersstromen en de niveauverschillen zijn ongedaan gemaakt. Op de brink ten noorden van het winkelcentrum zijn de oost-westgerichte bouwblokken – die in de jaren zeventig waren toegevoegd – vervangen door blokvormige appartementencomplexen. Daarmee zijn visuele relaties tussen het centrumgebied en de woonerven in het noorden alsnog hersteld.

Tot slot is een aantal algemene wijzigingen te noemen, zoals het toevoegen van parkeerplaatsen om te voldoen aan de huidige parkeernormen [vooral zichtbaar op de woonerven in Emmerhout] en het plaatsen van erfafscheidingen door particulieren.

Door de verschillen in daktype – kap of plat – en de ligging tegen het bos heeft het noordelijke deel van Emmerhout een andere uitstraling dan het zuidelijke deel waar alleen maar platte daken voorkomen.

Bijzondere karakteristieken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout

De woonerven

De woonerven in Emmerhout zijn het sluitstuk van een zoektocht om de auto zoveel mogelijk te weren uit de dagelijkse woonomgeving en het woonplezier te vergroten. In Angelslo had dit streven al geleid tot doodlopende woonstraten en woonpaden, maar in Emmerhout werd de scheiding tussen verkeer en verblijf geperfectioneerd: Auto's moesten worden geparkeerd bij de entree van het erf. De erven zelf zijn vormgegeven als een langwerpige, besloten ruimte, waaromheen eengezinswoningen zijn gepositioneerd – met platte daken in het zuidelijke deel, met kappen in het noordelijke deel. De erven zijn onderling verbonden via fiets- en wandelpaden. Het besloten karakter, de verspringende rooilijnen [om elke woning 'uit de anonimiteit te halen'], het gebruik van landschappelijke elementen in de inrichting van de buitenruimte – hoogteverschillen, houtwallen, bosjes en bomen, zwerfkeien – en de geleidelijke overgangen van openbaar naar privé [tuinen], zorgen in veel woonerven voor een bijzondere en aangename sfeer. Niet alleen voor spelende kinderen, maar ook voor allerlei buurtactiviteiten.

De Noorderwinkels zijn een ontwerp van Groosman. De winkels zijn geplaatst in een dambordpatroon. Door dit patroon was er tussen de winkels door steeds zicht op het middenterrein.

De eerste woonerven net na aanleg: Links het erf aan de Laan van de Eekharst (met oude bomen en reliëf), rechts een erf met drive-inwoningen in het noordelijke deel. Bron: Gemeentearchief Emmen.

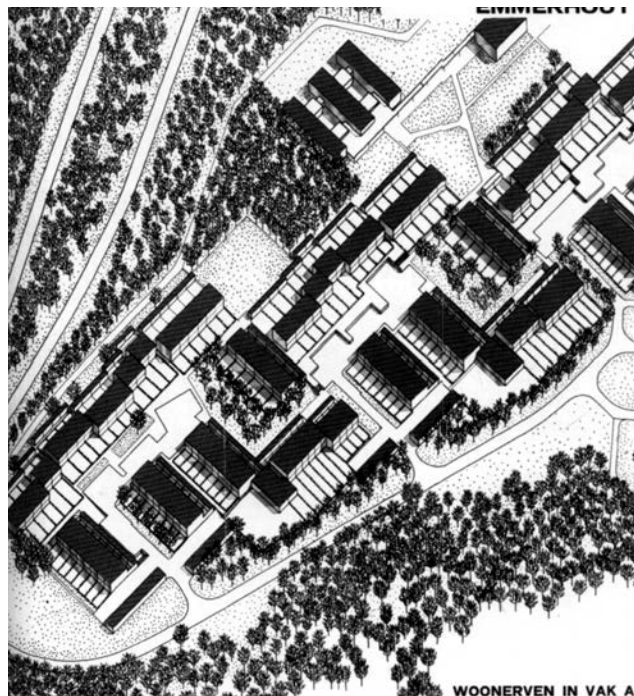
Een woonerf in Emmerhout anno 2016. Foto: Nadine van den Berg, 1569.

Ruime groenvoorziening: van landschap naar buurtgroen

Het alom gewaardeerde groene karakter van de drie Emmense wederopbouw wijken betreft meerdere schaalniveaus – oftewel: van de grote landschappelijke eenheden tot de grasveldjes langs de woonpaden. Noemenswaardig is de ligging van de drie wijken rondom de Emmerdennen. Het bosgebied – in de negentiende eeuw aangelegd om zandverstuivingen tegen te gaan – moest in de ogen van de planners en ontwerpers uitgroeien tot een groen stadshart voor recreatie en ontspanning.

Over het algemeen is nauwelijks rekening gehouden met het aanwezige cultuurlandschap. Alleen het schaakbordpatroon in Emmermeer – zoals getekend in het flexibele raamplan van bouwvelden – is gebaseerd op het oude veldenpatroon van de voormalige heideontginning. In deze wijk zijn de laagste en natste plekken nog altijd herkenbaar omdat ze onbebouwd zijn gebleven, zoals het Haagjespark in het hart van de wijk en de wadi tussen de Bruynzeelwoningen aan de H. Boomstraat.

Dat de stedenbouwkundige plannen voorbij gaan aan oude landschapspatronen betekent niet dat het landschap werd genegeerd. Geheel in lijn met het concept van de ‘open groene stad’ zijn tal van landschappelijke elementen – hoogteverschillen, houtwallen, bomen, zandpaden, hunebedden –, ‘op een smaakvolle wijze geïntegreerd met de bebouwing’. Voorbeelden hiervan zijn talrijk. De naaldbomen van de Emmerdennen ‘sluipen’ op vele plekken de buurten in, bomenlaantjes zijn intact gebleven en de flats aan de Odoornerweg hebben een magistraal zicht op het akkerland van de Emmer Esch. Overal verraden trappetjes en muurtjes het glooiende karakter van het oorspronkelijke landschap. Tussen Angelslo en Emmerhout slingert de Oude Markeweg, geflankeerd door een volgroeide houtwal. De minutieuze inrichting van de parkstroken, de grasvelden en ‘brinkjes’ op wijk- en buurtniveau is – met name in Angelslo en Emmerhout– bedoeld

Originele plantekening voor een woonerfstructuur in Emmerhout, 1973.

Bron: Gemeente Emmen.

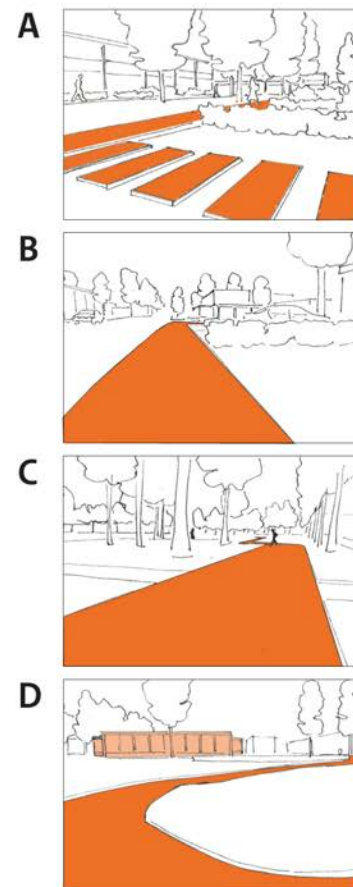
om fietsers en voetgangers op een veilige en aangename manier naar de winkels, scholen en andere voorzieningen te leiden. Ontwerpers als André de Jong namen de belevingswereld van het kind als uitgangspunt. Kinderen moesten bijvoorbeeld in Angelslo vanaf de woning via het woonpad, de autoluwe woonstraat en de ruime groenzone gemakkelijk en alleen naar school kunnen lopen.

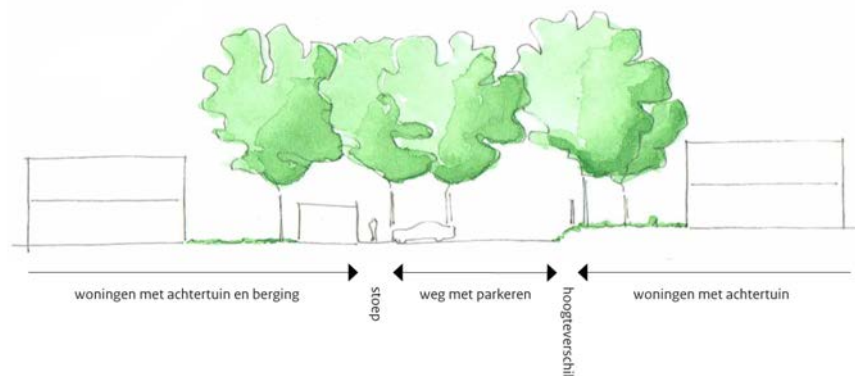
Een woonerf in Emmerhout anno 2016. Foto: Nadine van den Berg.

- De doorlopende groenstructuur verbindt landschappelijke eenheden met het wijk- en buurtgroen.
- De Emmeldennen is het grote groene hart tussen de drie wijken.

De belevingswereld van het kind stond centraal. Kinderen in Angelslo lopen veilig en gemakkelijk van huis naar school.

- Kapwoningen in het noordelijk deel van Emmerhout. De huizen staan in een kruip-door-sluip-door-netwerk van stoepen, parkeerterreinen en landschappelijke restanten, zoals hoogteverschillen en oude dennen. Foto: Nadine van den Berg.
- Hoogteverschillen zijn op subtiele wijze opgenomen in de inrichting van de openbare ruimte. Bijvoorbeeld in dit woonerf aan de Laan van de Eekharst in Emmerhout.

Het gedetailleerde ontwerp van het openbaar groen en de integratie van landschappelijke elementen leidt hier en daar tot bijzondere situaties. De woningen aan de Laan van de Bork in Emmerhout grenzen aan één zijde aan het al aanwezige glooiende bos en aan de andere zijde aan een ontworpen groene fietsstrook. Voor- en achterkanten lijken hier inwisselbaar, de woningen hebben simpelweg twee achtertuinen.

De woonpaden in Angelslo eindigen vaak in de ruime groenzones tussen de buurten – waar veelal scholen en speelvoorzieningen een plek hebben Foto: Nadine van den Berg

Experimentele en bijzondere woningbouw

De grote variëteit aan buurtjes en woningtypen geldt alleen voor Emmermeer – een gevolg van de vele experimenten met woonconcepten en bouwtechnieken. Neem de systeembouw waarmee net na de oorlog de gigantische woningnood te lijf werd gegaan. In Emmermeer verzezen met steun van het Rijk de Bruynzeelwoningen [aan de D.H. van de Scheerstraat, de H. Boomstraat en de Doctor W. Pleytestraat], de stalen Aireywoningen [inmiddels gesloopt] en de zogenoemde MUWI-woningen. De Bruynzeelwoningen [in de kaart aange-merkt met de letter H] – ontworpen door de gelijknamige fabriek – staan symbool voor de overgang van dorp naar stad. Ze zijn in 1948-1949 gebouwd als noodwoningen. Ze zijn klein, maar voorzien van grote tuinen. Eigenlijk zouden de Bruynzeelwoningen na verloop van tijd worden afgebroken, maar vandaag de dag functioneren ze nog steeds.

Waar veel systeembouwwoningen monotoon en somber aandeden, gold dit niet voor de MUWI-woningen [betongietsysteem met gestandaardiseerde bekistingen] aan onder andere de Van Coevordenstraat en de Van Selbachstraat [F]. De bochtige straten, knusse voortuinen en architectonische details – afdakje boven voordeur, vensters met bakstenen omlijsting – doen denken aan Engelse tuindorpen. Dan is er nog het woonbuurtje aan de Valtherzandweg [D] waar Niek de Boer voor het eerst experimenteerde met de woonstraat en het woonpad, en waar de oorspronkelijke bebouwing inmiddels is vervangen door nieuwbouw. Bijzonder is ook het al genoemde plan De Nijkampen [E] van de Emmense architect Arno Nicolaï. Rondom een binnenhof situeerde hij verschillende woningtypen, variërend van eengezinsrijwoningen, flats van twee en vier lagen en bejaardenwoningen. Dit stempelpatroon herhaalde hij vier keer. Volgens architectuurvolgers toont dit blok de aloude idealen waarmee vooruitstrevende architecten al voor de Tweede Wereldoorlog schermden, maar die pas in de

jaren vijftig uitvoerbaar bleken. Nicolaï zag de hoven als gemeenschappelijke tuinen waar verschillende groepen – gezinnen, ouderen, alleenstaande vrouwen en mannen – elkaar konden ontmoeten.

Architect Romke de Vries ontwierp in Emmermeer het prototype van de Nederlandse rijwoning [B]. De bakstenen woningen hebben steile zadeldaken, bedekt met rode dakpannen. Vensters benadrukken de dakrand. De landelijke uitstraling wordt versterkt door het omliggende groen [privétuinen en openbaar]. De drie L-vormige flats [G] aan de Meerstraat, ontworpen door architect Y.S. Dijkstra, bestaan uit twee delen. Het kortste deel betreft een portiekflat met trappenhuis en schuin dak. Dit gebouw is via twee wit betonnen galerijen verbonden met een langer en plat bouwblok van vier verdiepingen. Hier bevinden zich appartementen die via galerijen te bereiken zijn. In de eerste twee woonlagen bevinden zich woningen voor grotere gezinnen – woonkamer, badkamer en keuken op de eerste verdieping, vier slaapkamers op de tweede verdieping. Vermeldenswaardig zijn de zogenoemde GROS-woningen van gemeentearchitect Thomas Strikwerda. Deze huizen hebben geen voordeur omdat, zo was de redenering, de bewoners van het platteland kwamen en gewend waren via de achterdeur binnen te lopen.

In de brede groenzones van Angelslo en Emmerhout liggen enkele door de Emmense architect Cees Groen ontworpen basisscholen. Niet alleen de kenmerkende modulaire architectuur valt op, maar ook de inbedding in de groene omgeving. Gebouw, schoolplein en landschap zijn als één ensemble ontworpen. De meest bijzondere staan aan de Laan van Het Kinholt en de Laan van de Eekharst in Emmerhout en aan de Peyserhof in Angelso.

Bruynzeelwoningen in Emmermeer. Foto: Marlijn Baarveld.

Basisschool Kristalla – een ontwerp van de Emmense architect Cees Groen – ligt ingebed in de groenzone tussen de wijken Angelslo en Emmerhout. Foto: Nadine van den Berg.

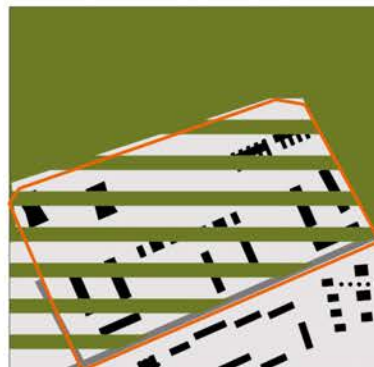
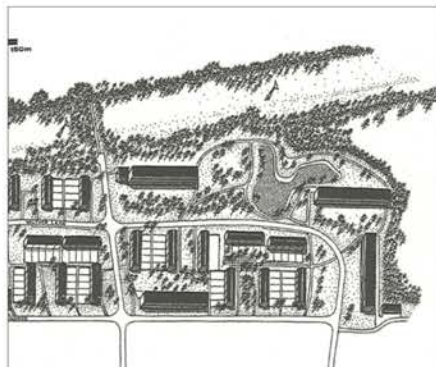

Voorbeelden van bijzondere buurtjes in Emmermeer:

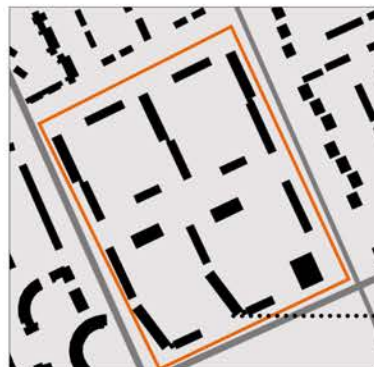
- In buurt C stonden ooit Aireywoningen rondom een brink. In de vernieuwing is de stedenbouwkundige structuur gehandhaafd.
- In buurt A staan etageflats aan de Odoorneweg met zicht op de Emmer Esch – een ontwerp van architect J.J. Sterenberg.

Buurtjes Emmermeer

- wijkgrens
- bos
- bijzonder buurtje
- hoofdweg
- spoorlijn

D: buurtje Valtherzandweg

E: buurtje De Nijkampen

Emmermeer

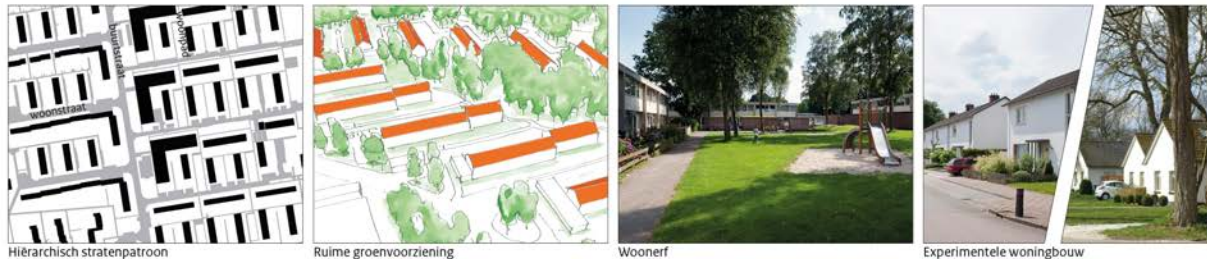

F: buurtje MUWI-woningen

Enkele buurtjes uitgelicht:

- Nieuwbouw is geplaatst in het oorspronkelijke stedenbouwkundige stramien aan de Valtherzandweg.
Foto: Marlijn Baarveld. Bron origineel plan: Gemeente Emmen.
- De hoven van het plan De Nijkampen.
Bron origineel plan: Gemeente Emmen.
Foto: Nadine van den Berg.
- Het Engels aandoende buurtje met de MUWI-woningen.
Foto: Nadine van den Berg.

Kernkwaliteitenkaart

- #1 compositie van 3 wijken rond bos in voormalig veengebied
- #2 hiërarchisch stratenpatroon met centraal gelegen voorzieningstroken
- #3 experimentele woningbouw en ruime groenvoorziening

- wijkgrens
- wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout
- Emmerdennen
- groenzone
- verschillende bouwvelden met experimentele woningbouw
- buurtjes
- wijkcentrum
- winkel
- kerk
- school en overige voorzieningen
- wijkontsluitingsweg
- buurtstraat
- woonpad (Angelslo)/ woonerf (Emmerhout)
- es

hoofdkartaarsituatie 2010

Begrippenlijst

Bouwkunde

Woning typologieën:

Drive-in-woning

Bij een drive-in-woning bevindt zich op de begane grond of op -1 een afgesloten garage. Het woongedeelte is op de eerste verdieping gelegen.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn eengezinshuizen die gesplitst zijn in twee woonlagen om ruimte te bieden voor twee gezinnen. Deze woningen werden na de oorlog gebouwd met de bedoeling om er na de woningnood weer één ruime woning van te maken. De woningnood hield langer aan en bovendien bleek het ombouwen duurder dan gedacht, waardoor dit weinig of pas veel later is gedaan.

Maisonnettes

Maisonnettes zijn woningen in een groter gebouw, zoals een flat of appartementencomplex, met meerdere verdiepingen per woning. Ook dit was in die tijd in de Nederlandse woningbouw een nieuw type.

Woonensemble

(vaste) Compositie van verschillende losstaande wooneenheden

Systeembouw

De term systeembouw heeft betrekking op meerdere vormen van industrieel bouwen:

stapelbouw - het stapelen van muren met (steeds grotere) lichte betonnen elementen. Deze worden meestal bekleed met baksteen.

montagebouw - bouwen met geprefabriceerde onderdelen, zoals kozijnen, kastwanden, maar ook complete puien en badkamers. Later werden ook fabrieken op de bouwplaatsen zelf gebouwd voor met name grote elementenbouw, zoals wanden en vloeren.

gietbouw - (dragende) wanden en vloeren worden op de plek zelf gegoten in tijdelijke of blijvende bekisting. Ook nu nog is systeembouw meestal een combinatie van gietbouw en montagebouw.

skeletbouw - opbouw van geprefabriceerde kolommen en liggers. Deze worden aan de buitenzijde bekleed.

Stromingen

Bossche School

Begin jaren vijftig kwam de benaming 'Bossche School' voor het eerst in zwang. Het betrof een postacademische architectuuropleiding in Den Bosch, die haar oorsprong vond in de naoorlogse opgave van de kerkenbouw. Bij deze vroeg naoorlogse architectuurstroming, waarvan Dom Hans van der Laan, samen met zijn broer Nico de grondlegger was, draaide alles om verhoudingen. De ontwerpen zijn gebaseerd op het 'Plastisch Getal', de derde macht van de gulden snede. De verschillende onderdelen van een gebouw werden via een stelsel van verhoudingen op elkaar afgestemd. In hun zoektocht naar deze essentie van de architectuur bestudeerden de cursisten historische religieuze bouwwerken. De stijlkenmerken daarvan klonken nog jaren door in het werk van Bossche Schoolarchitecten.

De architectuurstroming kenmerkt zich door soberheid en de afwezigheid van versieringen en het gebruik van in Nederland beschikbare, traditionele, materialen, zoals baksteen, beton, hout en keramische dakpannen. Alhoewel ornamenten

nauwelijks worden toegepast, is de detaillering van raampartijen, daklijsten en erkers geraffineerd. Gevellijsten, timpanen en [doorlopende] lateien, afkomstig uit de klassieke bouwkunst, behoren tot de karakteristieke vormtaal van de vroege Bossche School. Met het ambachtelijk metselwerk en de tamelijk traditionele en klassieke vormtaal vloeien de Bossche en Delftse School in veel naoorlogse ontwerpen naadloos in elkaar over.

Delftse School

De Delftse School is een traditionalistische architectuurbeweging die in de eerste helft van de twintigste eeuw ontstond en voortduurde tot halverwege de jaren vijftig. De Delftse School werd geïnspireerd en aangevoerd door Marinus Jan Granpré Molière, architect en docent aan de Technische Hogeschool van Delft. Hij had een levensbeschouwelijke visie op het bouwen waarin 'eeuwige waarden' centraal stonden: gericht op een herleving van historische betekenissen, vormen en materialen. De architectuurstroming legt de nadruk op een ambachtelijke vormtaal, met het accent op bakstenen gevels en zadeldaken met keramische pannendaken. De Delftse School wordt dikwijls beschouwd als de conservatieve tegenhanger van de modernistische architectuur van het Nieuwe Bouwen en de ornamentele bouwkunst van de Amsterdamse School, twee dominante richtingen in de Nederlandse architectuur tijdens het interbellum. Granpré Molière beschouwde het Nieuwe Bouwen als 'onbesuisd,' terwijl hij de Amsterdamse School te 'wulps' vond. Bouwkunst moest volgens hem 'nederig en zelf vergetend' zijn.

Modernisme / Het Nieuwe Bouwen / Functionalisme

Onder modernisme wordt de fundamenteel nieuwe architectuurstroming die begin zoe eeuw ontstond verstaan, in Nederland bekend onder de naam *het Nieuwe Bouwen* [of Nieuwe Zakelijkheid en Functionalisme]. De 'modernen' bepleitten een

rationele architectuur met een vormentaal die 'berust op het begrip van constructie'. De architectuur van het Nieuwe Bouwen kenmerkte zich door rechte lijnen, geometrische en abstracte vormen, lichte constructies van staal en beton, grote ramen, een vrije gevelindeling en een open plattegrond. De binnen- en buitenruimtes werden met elkaar verbonden, waardoor licht, lucht en ruimte werd gecreëerd. De gevels werden vaak wit gepleisterd. In de stedenbouw richt het modernisme zich meer op de wetenschappelijke onderbouwing van de inrichting op basis van onderzoek naar de verhouding van de verschillende functies en de samenstelling van de bewonersgroepen. Het programma voor de wijk is richtinggevend voor de ordening en het ontwerp. Dit betekent ook een grotere zelfstandigheid van het ontwerp ten opzichte van de bestaande stad.

Het Nieuwe Bouwen was in grote mate een sociaal geëngageerde beweging geïnspireerd door het socialisme. Net als in Duitsland, hadden De 8 [Amsterdam] en De Opbouw [Rotterdam] grote interesse in het vraagstuk van de sociale woningbouw: wat is de beste manier om de lage klasse onder goede omstandigheden te huisvesten?

In deze periode kwam ook de planologie de voornamelijk op onderzoek gerichte stedenbouwkunde binnen. Traditioneel was de stedenbouwkunde gericht op vorm, vanaf het modernisme werd functie en de ordening van de functies binnen een wijk een factor binnen de stedenbouw.

CIAM - Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, opgericht in 1928 als overlegorgaan voor modernistische architecten met een serie spraakmakende internationale conferenties over moderne architectuur en stedenbouw. Het diende als instrument om een nieuwe manier van wonen en bouwen te stimuleren. De Amsterdamse De 8 en de Rotterdamse Opbouw vormden samen de Nederlandse CIAM-groep. In 1960 was de laatste CIAM bijeenkomst.

Traditionalisme

Het begrip traditionalisme verwijst naar het doelbewust teruggrijpen op tradities bij het bouwen wat betreft vorm, maar ook wat betreft constructie en functie.

In Nederland ging de baksteenarchitectuur van de jaren twintig in de vorm van het traditionalisme na 1945 door, naast het opkomende modernisme. De baksteenbouw was nu niet langer modern expressionistisch, maar juist behoudend en gebaseerd op de nationale bouwtraditie van sobere baksteengevels met een vlakke en symmetrische opzet. Het traditionalisme kijkt eerder naar regionale dan naar nationale of internationale stijlen en gaat uit van architectuur die het vlak benadrukt. Kenmerkend voor het naoorlogse traditionalisme zijn de toepassing van vertrouwde gebouwtypologieën, archetypische bouwvormen, bemiddelende overgangsmotieven, introverte beslotenheid, ambachtelijke bouwtechnieken, hiërarchische gevelcomposities waarin de achterliggende functies afleesbaar zijn, hellende daken, markante schoorstenen en de voorliefde voor de materialen baksteen, hout, smeedijzer en natuursteen. In de stedenbouw komt het traditionalisme tot uiting in het begrip harmonie en de esthetische ontwerpprincipes van morfologische en visuele samenhang en afwisseling van beslotenheid en openheid. De nadruk ligt meer op het stratenplan dan in het vormgeven van de ruimte op een groter schaalniveau. Ook richt het ontwerp zich op continuïteit en op harmonie met de bestaande context.

Stedenbouwkunde

Bouwblok

Een bouwperceel dat de volledige ruimte inneemt tussen vier straten.

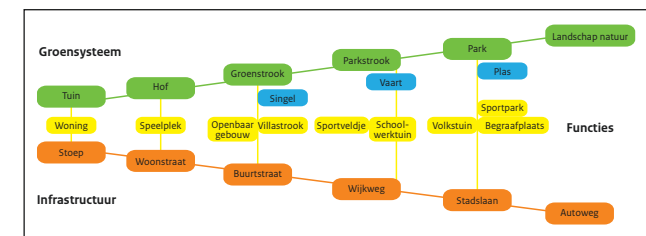
Core

In 1951 werd op de achtste editie van het CIAM-congres het functionalistische ideeëngoed uit de vooroorlogse periode van CIAM 'gehumaniseerd'. De menselijke maat werd uitgangspunt. Vanaf dat moment sprak men van 'de core', wat staat voor de materiële uitdrukking van het gemeenschapsgevoel. Het stond voor ontmoeting en wederzijdse betrekking. Dit kon ruim worden opgevat, van plein en winkelcentrum tot park.

Cul-de-sac-ontsluiting

Doodlopende weg, alleen bedoeld voor bestemmingsverkeer om woongebieden verkeersluw te houden.

Hiërarchie

Bron: Y. Feddes [2011], *De groene kracht*

Hofvorm

Verkaveling waarbij verschillende, los van elkaar staande, wooneenheden op zo'n manier zijn gegroepeerd dat ze een hof formeren: een al dan niet openbare, centrale ruimte, meestal

met groene invulling soms ook liep een weg door de hof of waren er parkeerplaatsen gerealiseerd in de centrale ruimte. Een in Amsterdam ontwikkeld naoorlogs verkavelingstype met een minder statische compositie dan voorheen en een gunstig aantal woningen per hectare.

Molenwiekverkaveling

Compositie waarbij de voorkant en de kopse kant van een flat of strook elkaar afwisselen aan de straatkant. Het is een speelsere compositie *dan een hofverkaveling en is daar vaak een verschuiving van.*

Stempelbouw

Stempelbouw (ook wel stempelverkaveling) is een verkavelingsprincipe dat in Nederland veel is toegepast in de wederopbouwperiode. Bij stempelbouw bestaat een wijk uit een zich herhalend patroon van (kleine) woonensembles. Deze groepering wordt ook wel de stempel genoemd. Deze stempels zijn grotendeels identiek en hebben ook dezelfde oriëntatie, maar zijn vaak verschoven ten opzichte van elkaar of gespiegeld. De herhaalbare eenheid kreeg de scheldnaam 'stempel' opgeplakt toen deze evolueerde naar een gestandaardiseerde variant.

Strokenbouw

Strokenbouw is een stedenbouwkundig verkavelingsprincipe, waarbij de bebouwing in parallelle, vrijstaande rijen is geordend, zoveel mogelijk georiënteerd op de zon. De woningen zijn vaak niet gekoppeld aan straten, maar staan hier 'los' van. Vaak wordt de bebouwing ontsloten door woonpaden aan de noordkant.

Tuinstadmodel

Concept geïntroduceerd in 1898 door sociaal hervormer Ebenezer Howard dat op verschillende plekken navolging kreeg. Het tuinstadmodel beloofde in zowel sociaal als ruimtelijk opzicht een oplossing te bieden voor de industriële samenleving. Het is als het ware de voorloper van de wijkgedachte. Nieuwe steden ontstonden op het platteland in de buurt van industrie en werden van fabrieken gescheiden door een groenzone, bedoeld voor recreatie en ontspanning. De stad werd niet langer gezien als een gesloten geheel, maar als plek waar groen vanuit het omringende landschap tot diep in de stad doordrong. Het landschap lag niet langer aan de rand van de stad, maar kwam in de stad zelf te liggen om daar lucht en ontspanning te bieden aan bewoners.

Wijkgedachte/Parochiewijk

De naoorlogse stedenbouw uit de wederopbouwperiode is sterk gebaseerd op de wijkgedachte en werd als denkbeeld voor het eerst bekend door het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). De begrip kan gedefinieerd worden als: het stichten van een complete, stedelijke gemeenschap van beperktere omvang, in een ruimtelijk vormgegeven geheel van stedelijke functies. De ruimtelijke en sociale oorsprong ligt in de Angelsaksische begrippen *neighbourhood unit* en *de garden city*. Zowel de ruimtelijke als de sociologische kant kende een hiërarchische structuur: woning – buurt – wijk – stadsdeel – stad, met het gezin als hoeksteen van de samenleving. In Nederland is de wijkgedachte sterk verbonden met het fenomeen 'de maakbaarheid van de samenleving' en de begrippen licht, lucht en ruimte. De grootte van de wijk was gebaseerd op het aantal inwoners en de hoeveelheid woningen en voorzieningen, zoals winkels, scholen, kerken, medische faciliteiten en sport en recreatievoorzieningen, daarvoor nodig waren. In plaats van vooroorlogse gesloten bouwblokken,

gelegen aan -soms benauwde- straten, waren de woningen en de overige gebouwen meestal gegroepeerd in open bebouwing en gelegen in ruim bemeten groen.

De parochiewijk (echelon paroissial) is een sociaal-ruimtelijk stedenbouwkundig model dat in naoorlogs katholiek zuidelijk Nederland voorop stond. Hierbij kreeg de kerk een prominente positie midden in de wijk toebedeeld, als belangrijkste baken. De wijkgrootte was afgestemd op de gemiddelde omvang van een parochie. In de parochiewijk stond het wonen en het gezinsleven centraal. Het idee was om in de snel veranderende wereld het overzicht te blijven houden en geborgenheid te creëren.

Wooneenheid

In Ommoord staat de wooneenheid gelijk aan een flatgebouw. De term 'wooneenheid' is gebaseerd op het ordeningsprincipe dat de Franse stedenbouwers aanduiden met de term 'echelon domestique' (50 tot 150 gezinnen). De bouwsteen van een woonwijk was een groep huizenrijen of 'wooneenheden'. Alle rijen in deze wooneenheid hadden een gelijke oriëntering, gericht op ideale bezonning. Verder werd gesteld dat deze rijen konden worden ingevuld met eengezinswoningen, etagewoningen of een combinatie van beide.

Bron: Architectenweb.nl | Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken* | RCE [2004], *Monumenten van de prille welvaartsstaat* | Haan, H. de, I. Haagsma [1996], *Plastisch lexicon: een beknopte encyclopedie van de 'Bossche School'*

Geraadpleegde literatuur

Cusveller, S. [1997], *Emmen Revisited*. Huygen, P. [1995], *Emmen – De bouw van een aangename stad in het groen*. Blom, A. [2013], *Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965 - ontwerpen aan stad en land*. Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*. Gemeente Emmen [2007], *Woonerfgoed – Woonerven als levende cultuur*. Nannen, A.M. [2000], *Emmen groeit!* Huizinga, A. [2011], *Het cultuurhistorische landschap van Emmen-Oost voor en na de stadsuitbreiding*. Sebrechts, L. [2015], *Emmen Centrum – Nieuw hart voor open groene stad*. In: de Architect.

Colofon

Gebiedsdocument Emmen
Productie: De PlaatsMakers
Samenstelling en tekst: Mark Hendriks,
Marlijn van der Hoeven
Kaartmateriaal: Tim van Oosterbos
Tekeningen en schetsen: Marije Weijers
Redactie: Nadine van den Berg
Coverfoto: Nadine van den Berg
Ontwerp: Tegenwind grafisch ontwerp
Begeleidingscommissie: Marlijn Baarveld,
Anita Blom, Marieke van der Heide,
Doris Schmutzhart, Kya Verhagen

Voor dit document is geput uit bestaand[e] onderzoek en rapportages. De kaarten in dit document zijn gebaseerd op kaarten van MUST uit 2010. Het is daarom mogelijk dat aanpassingen van na 2010 in de kaarten in dit document ontbreken.

Bij het tot stand komen van deze publicatie is zoveel mogelijk getracht toestemming te krijgen voor het beeldgebruik van de oorspronkelijke rechthebbenden of hun uitgevers. Indien een rechthebbende denkt aanspraak te kunnen maken op een beeld, dan kunt u contact opnemen met InfoDesk info@cultureelerfgoed.nl

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl